

ЎЗБЕКИСТОНДА УРБАНИЗАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ СОЦИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Курбоналиева Ҳ.И.

ТДИУ катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада урбанизация жараёни дунё миқёсида жадал суръатларда амалга ошаётганлиги сабабли ушбу ҳолатни мониторингли социологик тадқиқотлар орқали доимий ўрганиш учун асослар келтирилган. Бундан ташқари шаҳар муҳитининг инсонлар ҳаётига ижобий ва салбий таъсири, юртимиздаги урбанизация даражаси, босқичлари ва мазкур жараёнларда кузатилаётган қатор номутаносибликлар ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: *Шаҳар, урбанизация, кичик ва ўрта шаҳарлар, йирик ва ўта йирик шаҳарлар, миграцион вазият, аҳолининг демографик ўсиш суръатлари.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены причины постоянного изучения данной ситуации посредством мониторинговых социологических исследований, так как процесс урбанизации происходит стремительными темпами в глобальном масштабе. Кроме того, обсуждаются положительные и отрицательные воздействия городской среды на жизнь людей, уровень и этапы урбанизации в нашей стране, ряд наблюдаемых в этих процессах диспропорций.

Ключевые слова: *город, урбанизация, малые и средние города, крупные и очень крупные города, миграционная ситуация, темпы демографического роста населения.*

ABSTRACT

This article presents the reasons for the continuous study of this situation through monitoring sociological research, as the process of urbanization is taking place at a rapid pace on a global scale. In addition, the positive and negative effects of the urban environment on people's lives, the level and stages of urbanization in our country, and a number of imbalances observed in these processes are discussed.

Key words: *City, urbanization, small and medium-sized cities, large and very large cities, migration situation, demographic growth rates of the population.*

КИРИШ

Мамлакатимизда мавжуд бўлган юздан ортиқ катта, кичик ва ўрта шаҳарлар ўзига хос бўлган миқдорий ва сифатий кўрсаткичлари билан мамлакатимиз ҳаётида ўрин эгаллайди. Ушбу ҳудудларнинг ҳар бири ўзининг

имкониятлари ва истиқболларига эга. Шу орқали юртимиз иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллайди. Аҳолининг соғлом турмуш тарзи, иқтисодий барқарорлиги, фаровон ҳаёти улар яшайдиган ҳудудларнинг ривожланганлиги, яъни архитектура ва инфраструктуралари, бошқарув тизимлари, кичик ва ўрта тадбиркорликнинг кўлами, саноат ривожига ва бошқа соҳаларнинг муваффақияти билан белгиланади. Аҳоли пунктларининг қиёфаси мамлакатнинг истиқболдаги бундан кейинги ўсишини белгилаб беради. Истиқболда Ўзбекистон ривожининг асосини кичик шаҳарлар ва кичик шаҳарлар типига аҳоли пунктларини ўзига бирлаштирувчи марказга айланидиган ўрта шаҳарлар ёхуд агломерациялар тармоғи ташкил этади. Бу мамлакатда ишлаб чиқариш кучлари ва инсон ресурсларининг баравар тақсимланишини таъминлайди, саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланишини тезлаштиради. Шу жиҳатдан урбанизация жараёни зарурий ва тўхтатиб бўлмайдиган ҳолат ҳисобланади.

Шаҳар ва шаҳар ҳаёти муаммолари социология фани доирасида кўплаб таниқли олимлар томонидан ўрганилган. М.Вебер, Э.Дюркгейм, Ф.Теннис, Г. Зиммель, Р.Э.Парк, Э.Бургесс, МакКензи, Л.Виртлар шулар жумласидан.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Замонавий социологик билим доирасида ҳам қатор олимлар томонидан мазкур муаммо турли ёндашувлар ва жиҳатлар нуқтаи назаридан тадқиқ этилган. Улар орасида шаҳарларнинг ривожланишини ва аҳолининг турмуш тарзини мазкур ҳудудларнинг социал-иқтисодий моҳияти ҳамда маданий потенциали орқали ўрганган ёндашув қизиқроқдир. Бу йўналишда Ж.Ид, Д.А.Хикс, Д.Х.Гарсия каби олимлар изланишлар олиб боришган.

Бугунги кунда чет эл социологиясида урбанизация жараёни ва социал эволюцияни бир-бирига таққослаб, шаҳарлашни социал эволюцияга боғлиқ бўлган даврий жараён сифатида баҳолаш кенг тарқалган. Мазкур йўналиш тарафдорлари Ж.В.Биверсток, Р.Г.Смит, П.Дж.Тейлор, Р.Б.Коэн, Дж.Фридман, П.Нокс, П.Маркюз, Р.Кемпен, А.Сачар, Ж.Р.Шорт, Й.Ким, М.П.Смит, С.Сэссенлар ўзларининг ишлари билан кўпчилиكنининг назарига тушган.

Замонавий чет эл социолог, географ, файласуф, политолог ва иқтисодчилари М.Кастельс, А.Лефевр, Д.Логан, Х.Молоча, Дж.Масионис, Р.Пала, Д.Рикардо, А.Скотт, Дж.Фарли, Д.Хэрвей урбанизация феноменини ғарб мамлакатларининг ривожланиш эволюцияси асосида ўрганишмоқда. Бунда улар саноатлашиш даврига, саноатлашиш даврида ва постиндустриал даврларда турли даражалардаги ҳокимият структураларини, иқтисодиёт, сиёсат, шаҳар ландшафти ва маданият омилларининг таъсирини ўрганишган.

Илмий адабиётларда асосан йирик саноат шаҳарларининг ривожланишига катта урғу берилган ва ўрганилган. Бунда уларнинг хом-ашё, энергия ресурслари, транспорт магистраллари, йирик марказларга нисбатан иқтисодий-географик жойлашувига асосий урғу берилган. Чунки айнан улар шаҳарларнинг асосий ва муҳим хусусиятларини белгилаб беради. Мазкур мақолада барча аввалги тажрибалардан унумли фойдаланган ҳолда, мамлакатимизда кечаётган урбанизация жараёнининг ижтимоий ва демографик ўзига хос жиҳатлари тарихийлик, таққослаш, анализ, синтез ва умумлаштириш методларидан фойдаланилган ҳолда ёритиб берилган.

Шаҳар — аҳолиси, асосан, саноат, савдо, шунингдек, хизмат ко‘рсатиш, бошқарув, фан ва маданият соҳаларида банд бўлган йирик аҳоли манзилгоҳи. Шаҳар — бевосита қишлоқ хўжалиги билан банд бўлмаган аҳоли тўпланган марказ. У атрофидаги туманлар учун маъмурий ва маданий марказ бўлибгина қолмай, балки уларнинг жойлашиши ва ўсишига ҳам катта таъсир кўрсатувчи омил ҳамдир. Шаҳар аҳолиси бутун жаҳон аҳолиси 47,5% дан ортигини ташкил этади.

Аҳоли пунктларига шаҳар мақоми берилиши учун аҳоли сони ва бажарадиган вазифаси: саноат ишлаб чиқариш, ташкилий-хўжалик, маданий-сиёсий, маъмурий ва ҳ.к.лар бош мезон ҳисобланади. Аҳоли манзилгоҳларини шаҳар тоифасига ўтказиш маълум қонуний тартибда амалга оширилади ҳамда чегараси белгиланади. Турли мамлакатларда шаҳар мақомини олиш мезони турлича.

Масалан, Дания ва Испанияда аҳоли сони 250 киши, Грузия ва Туркменистонда 5 минг, Тожикистон ва Қирғизистонда 10 минг, Россияда 5—12 минг, Японияда 25 минг киши бўлиши керак¹.

Хитой Халқ республикасида 1955 йилдан бери шаҳар (ши) сифатида аҳоли сони 100 мингдан ошган ҳудудлар тан олинган². 1978 йилги административ ислохот натижасида мазкур кўрсаткич 3 мингача туширилди. Бунда аҳолининг 85 фоизи қишлоқ хўжалигидан бошқа соҳаларда банд бўлиши лозимлиги белгиланган. Мазкур ислохот туфайли мамлакатнинг урбанизация кўрсаткичи кескин кўтарилган³. Ўзбекистонда эса аҳоли сони 7 мингдан юқори бўлиши талаб этилади.

Бугунги кунда дунё аҳолисининг бешдан бири дунё ялпи ички

¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/shahar>

² Россия и Китай: история и перспективк сотрудничества. материалы в международной научно-практической конференции. Отв. ред. Д.В.Буяров, Д.В.Кузнецов, Н.В.Киреева. – 2015. С. 270.

³ Погудина Ю.Ю. Особенности процесса урбанизация в КНР (1978-2012): пример формирования Чженьчжоуской агломерации в провинции Хенань. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – СПб., 2016., - С. 55.

махсулотининг 50 фоизини ташкил этадиган 600 та энг йирик шаҳарда истиқомат қилади. 2025 йилга келиб, дунё аҳолисининг чорак қисми ушбу шаҳарларда истиқомат қилади ва улар глобал ЯИМнинг 60 фоизидан кўпроғини ишлаб чиқарадилар⁴. Бундан ташқари, фақат ўтиш даври иқтисодиётига эга бўлган мамлакатларда 2000 йилдан 2030 йилгача шаҳарларнинг аҳолиси 2 дан 4 миллиард кишига кўпаяди ва уларнинг майдони уч барабар кўпаяди (200 дан 600 минг кв. Км гача)⁵

Шаҳарларнинг жадал ўсиши ва шаҳар аҳолисининг кўпайиши ҳам имкониятларга, ҳам қийинчиликларга олиб келади. Бир томондан, шаҳарлар, айниқса йириклар, иқтисодий ўсиш ва ривожланиш марказларига, бизнес ва одамлар учун имкониятларни жамлаш марказига айланмоқда. Бошқа томондан, шаҳар инфратузилмаси ҳар доим ҳам корхоналар ва шаҳар аҳолисининг тез ўсиб бораётган эҳтиёжлари билан доимо ҳамқадам бўлиб, бу шаҳарларда яшаш шароитининг ёмонлашишига ва атроф-муҳитнинг ёмонлашиши, коммунал хизматларнинг этишмаслиги ва сифати, касалликларнинг кучайиши ва одамларнинг соғлиғига таҳдид каби муаммоларни келтириб чиқаради. Буни Осиё минтақасидаги йирик мегаполислар мисолида яққол кўриш мумкин.

Урбанизация иқтисодий ва демографик жиҳатдан жадал ривожланиб бораётган минтақа Марказий Осиё учун ҳам жиддий муаммога айланиб бормоқда. Бугунги кунда минтақа аҳолиси 65,6 миллион кишидан ошади, уларнинг 43,8 фоизи шаҳарларда истиқомат қилади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг прогнозларига кўра 2050 йилга келиб минтақа аҳолиси 1,3 барабар кўпайиб, 82 миллион кишига этади, шу жумладан 55,2% шаҳарларда истиқомат қилади. Бироқ, таркибий ўзгаришлар ва бошқа маъмурий, ижтимоий ва иқтисодий омиллар натижасида шаҳар аҳолисининг ўсиши юқори бўлиши мумкин.

Марказий Осиё мамлакатларининг аксарият замонавий шаҳарларининг яратилиши ва ривожланиши собиқ иттифоқ даврида содир бўлган ва ягона иттифоқ иқтисодий мажмуаси доирасида ишлаб чиқариш кучларини тақсимлаш сиёсати манфаатларига бўйсунганди. 1991 йилдаги парчаланишдан сўнг Марказий Осиё мамлакатлари (Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон) асосан қишлоқ аҳолиси бўлган агросаноат иқтисодиётига эга эди.

Маълумки, бугунги кунда аҳоли сонига кўра, шаҳарлар кичик (50 минггача), ўрта (50—100 минг), катта (100 мингдан -250 минггача) ва ўта йирик

⁴ Urban world: Mapping the economic power of cities. McKinsey Global Institute Report. March 2011.

⁵ Planning, Connecting, and Financing Cities—Now: Priorities for City Leaders. 2013. Washington, DC: World Bank.

шаҳарлар (250 мингдан-1млрд.гача) бўлади. Мамлакатимизда аҳоли миқдори 50 мингача бўлган кичик шаҳарлар кўпчиликини ташкил этади. Уларда аҳолимизнинг қарийб чорак қисми, яъни 8 млн.га яқин аҳоли яшайди. 2025 йилга Ўзбекистондаги кичик ва ўрта шаҳар аҳолисининг сони уч баробарга ортиши кутилмоқда. Мазкур ҳолат кичик шаҳарларнинг ривожланишини мониторингли социологик тадқиқотлар асосида ўрганиш заруратини асослайди.

Статистик маълумотларга назар ташлайдиган бўлсак, Ўзбекистонда 120 шаҳар, 113 шаҳарча бор. Шундан 17 таси катта шаҳарлар (Тошкент, Самарқанд, Наманган, Андижон, Бухоро, Қо‘қон, Фарғ‘она, Нукус, Қарши, Урганч, Олмалик, Ангрен, Чирчиқ, Навоий, Марғилон, Термиз, Жиззах), 16 таси ўрта ва қолганлари кичик шаҳарлар.

Шаҳарлар бажарадиган вазифаларига ко‘ра — пойтахт, саноат, транспорт, туризм, рекреация, дин, фан ва илмий текшириш марказларига бўлинади. Шунингдек, республикага бўйсунувчи, мухтор республика, вилоят, туманларга бўйсунувчи шаҳарларга ажратилади.

Қишлоқ ҳудудларда яшовчи аҳолининг шаҳарлар интилиши табиий ҳолат. Бу жараёни доимий назорат қилиб бориш лозим. Акс ҳолда айрим давлатлардаги каби мамлакат ҳудудларида аҳолининг нотекис жойлашуви бир ҳудудда аҳолининг хаддан ташқари ортиб кетиши, айрим ҳудудларнинг эса одамсиз қолишига, бу эса ўз навбатида иқтисодий муаммоларни, жамиятдаги норозилик ва бегоналашувни, турли девиантлик ва суицидал ҳолатларни, жамият аҳолиси ўртасида бой ва камбағал қатлам ўртасидаги фарқнинг ортиб кетиши каби нохушликларни келтириб чиқаради. Мисол тариқасида Хитой Халқ республикасини кўриб чиқсак. Гарчи сўнгги йилларда Хитой ўз иқтисодий ўсишлари билан дунё ҳамжамиятини лол қолдираётган бўлсада, жамият ичида кўплаб муаммоларга эга. Мазкур мамлакат учун юқори урбанизация даражаси хос. 1979 йилдан 2014 йилга қадар шаҳарлардаги аҳоли улуши 19,0 % дан 54,8 %гача ошди⁶. Ҳудудлар орасидаги иқтисодий фарқлар аҳолининг мамлакат бўйлаб нотекис жойлашганига сабаб бўлмоқда, натижада бойлар ва камбағаллар орасидаги фарқ жуда катта. Ўрта қатламни шакллантиришда қатор муаммоларга дуч келинмоқда. Мамлакатда аҳолининг патриотик руҳи ва миллий ўзликини англаш даражаси юқори бўлсада ижтимоий-психологик ҳолат ва ўз ҳаётидан қониқиш масаласида муаммолар мавжуд.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда шаҳарлар ривожланиши бўйича

⁶ Россия и Китай: история и перспективк сотрудничества. материалы в международной научно-практической конференции. Отв. ред. Д.В..Буяров, Д.В.Кузнецов, Н.В.Киреева. – 2015. С. 270.

муайян ишлар амалга оширилди. Шаҳар аҳолисининг салмоғи 1991-йилдаги 40,3фоиз ўрнига 2018-йилга келиб 50,6 фоизга ўсди. 2012-2018-йилларда шаҳар аҳолиси сони 1,4 млн. кишига ёки 9,2 фоизга ортиди (шу даврда қишлоқ аҳолиси мос равишда 1,7 млн. киши ва 11,9 фоизга кўпайди). Аҳолининг табиий ҳаракати (102,0%), миграция (-13,4%) ва маъмурий-худудий ўзгаришлар (11,4%) шаҳар аҳолиси сони ўсишида асосий омил бўлиб хизмат қилган. Бундай ўсиш суръатларига асосан маъмурий ўзгаришлар, яъни 2009-йилда мингга яқин қишлоқ аҳоли пунктларининг шаҳар посёлкаларига айлантирилиши ҳисобига эришилди.

2022-йилнинг 1-октябр ҳолатига кўра доимий аҳоли сони 35 821,2 минг кишини ташкил этиб, 2021-йилнинг мос даврига нисбатан 742,0 минг кишига ёки 2,1 % га ўсди. Шу билан бирга, шаҳар аҳолиси сони 18231,9 минг кишини (жами аҳоли сонига нисбатан улуши 50,9 %), қишлоқ аҳолиси сони 17589,3 минг кишини (49,1 %) ташкил этди⁷.

Шу билан бирга, урбанизация жараёнларида қатор номутаносибликлар кузатилмоқда:

- урбанизация даражаси бўйича мамлакатимизнинг жаҳонда тутган ўрни паст. БМТ халқаро рейтинг кўрсаткичлари бўйича Ўзбекистон 2018-йилда ушбу йўналишда 233 мамлакат орасида 155-ўринни эгаллади. Ваҳоланки, бу соҳада дунёдаги ўртача кўрсаткич 55,3 фоиз бўлиб, у Россияда 74,4 фоизни, Туркияда 75,1 фоизни, Қозоғистонда 57,4 фоизни, Туркманистонда 51,6 фоизни ташкил этади;

- охириги 10 йил мобайнида (2009-2018-йй.) мамлакатимизда урбанизация даражаси 51,7 фоиздан 50,6 фоизга камайди. Хоразм (33,3%), Сурхондарё (35,5%), Бухоро (37,4%) ва Самарқанд (37,4%) вилоятларида урбанизация даражаси айниқса паст;

- 2012 йилдан ҳозирга қадар шаҳарлар сони ўзгармади (119 та) ва уларда 10,1 млн. киши истиқомат қилади. Мамлакат шаҳарлар тармоғининг асосини кичик шаҳарлар (жами шаҳарлар таркибидаги улуши 68,4 фоиз) ташкил қилади ва уларнинг жами шаҳар аҳолисидаги улуши 20,5 фоизга тенг. Шаҳарлар ривожланишининг ўзига хос жиҳатларидан яна бири шундаки, шаҳар аҳолисининг деярли $\frac{1}{4}$ қисми (24,2%) пойтахт - Тошкент шаҳрида истиқомат қилади. Ўтган давр ичида 6,4 млн. киши (38,7%) истиқомат қиладиган шаҳар посёлкалари сони 1065 тадан 1071 тага кўпайди. Шаҳар посёлкалари сонининг жуда кўплиги ҳам Ўзбекистонда шаҳарлар тармоғининг ўзига хос жиҳати сифатида талқин қилиниши мумкин;

⁷ Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари

Барқарор ривожланишни таъминлашнинг янги омили сифатида мавжуд номутаносибликлар ва тизимли муаммоларни бартараф этиш, урбанизация жараёнларини фаоллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўзининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга мурожаатномасида мамлакатимизда урбанизация даражасини 2030-йилгача 60 фоизга етказиш вазифасини стратегик мақсад сифатида белгилаб бердилар. Ушбу вазифани бажариш учун мамлакатда давлат томонидан урбанизацияни мақсадли тартибга солиш ва шаҳарларни комплекс ривожлантириш бўйича асосий йўналишлар ва комплекс чора-тадбирларни кўзда тутувчи Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Урбанизация жараёнларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди (2019-йил 10-январ) ⁸. <https://lex.uz/docs/4154818>].

Табиийки, урбанизация сиёсатини самарали қўллаш учун унинг аниқ механизмлари ва амалга ошириш йўллари ишлаб чиқилиши зарур. Бунда энг аввало, ушбу йўналишда янги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни (“Ноқишлоқ хўжалик аҳамиятидаги ер участкаларини хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонун лойиҳаси) ишлаб чиқиш ҳамда Ер, Шаҳарсозлик, Уй-жой Кодекслари ва бошқа мавжуд қонун ҳужжатларига тегишли ўзгартиришлар киритиш орқали амалга оширилади. Урбанизация («урбанизация» сўзи латин тилида шаҳар маъносини англатиб, мамлакат аҳолиси таркибидаги шаҳар аҳолисининг салмоғи орқали ўлчанади.) жараёнларининг асосий натижалари назаримизда қуйидагилар билан боғлиқ:

- барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлаш;
- аҳоли турмушининг сифатини яхшилаш ва даражасини кўтариш;
- уй-жой, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектлари қурилишини кенг миқёсда амалга ошириш;
- ер участкаларидан самарали фойдаланиш;
- шаҳарларни иқтисодий, ижтимоий ва экологик омиллар, мавжуд шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда комплекс ривожлантириш;
- индустриал-инновацион ривожланишнинг устувор вазифаларини ҳал этиш ва рақамли иқтисодиётни қўллаш;
- катта, ўрта ва кичик шаҳарлар ривожланишини мақбуллаштириш;
- шаҳар агломерациялари орқали ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришнинг самарали шакллари татбиқ этиш;
- шаҳарларда саноат зоналари, технопарклар, инновация марказларини ташкил этиш.

⁸ <https://lex.uz/docs/4154818>]

ХУЛОСА

Амалга оширилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, урбанизация даражасининг 1 фоизга ортиши аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот кўрсаткичининг Хитойда 10 фоизга, Ҳиндистонда эса 13 фоизга ўсишини таъминлаган⁹. Бундан кўринадики, Ўзбекистонда ҳам урбанизация жараёнини фаоллаштириш ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг янги манбаларини очиб беради, аҳоли турмуш тарзининг сезиларли даражада яхшиланишига олиб келади. Ўзбекистонда кечаётган жадал ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ислохотлар, ҳудудлардаги миграцион вазият, аҳолининг демографик ўсиш суръатлари, диний ва миллий хилма-хиллигимиз, ер-сув имкониятлари, ахборот оқимининг жадаллашуви, саноатлашиш эҳтиёжи каби критерийлар шаҳарлар аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига доимий равишда таъсир кўрсатади. Катта, кичик ва ўрта ҳудудлардаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш мамлакатимиз ривожининг асосини ташкил этади. Демак, ушбу жараёни тизимли равишда ва мониторингли социологик тадқиқотлар асосида ўрганиш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Россия и Китай: история и перспективк сотрудничества. материалы в международной научно-практической конференции. Отв. ред. Д.В..Буяров, Д.В.Кузнецов, Н.В.Киреева. – 2015. С. 270.
2. Погудина Ю.Ю. Особенности процесса урбанизация в КНР (1978-2012): пример формирования Чженьчжоуской агломерации в провинции Хенань. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – СПб., 2016., - С. 55.
3. Urban world: Mapping the economic power of cities. McKinsey Global Institute Report. March 2011.
4. Planning, Connecting, and Financing Cities—Now: Priorities for City Leaders. 2013. Washington, DC: World Bank.
5. Россия и Китай: история и перспективк сотрудничества. материалы в международной научно-практической конференции. Отв. ред. Д.В..Буяров, Д.В.Кузнецов, Н.В.Киреева. – 2015. С. 270.
6. Tursun Ahmedov, Urbanizatsiya dasturi: maqsad, vazifalar va kutilayotgan natijalar. 22/01/2019. <http://mineconomy.uz/uz/info/2512>].
7. <https://lex.uz/docs/4154818>]

⁹ Tursun Ahmedov, Urbanizatsiya dasturi: maqsad, vazifalar va kutilayotgan natijalar. 22/01/2019. <http://mineconomy.uz/uz/info/2512>].